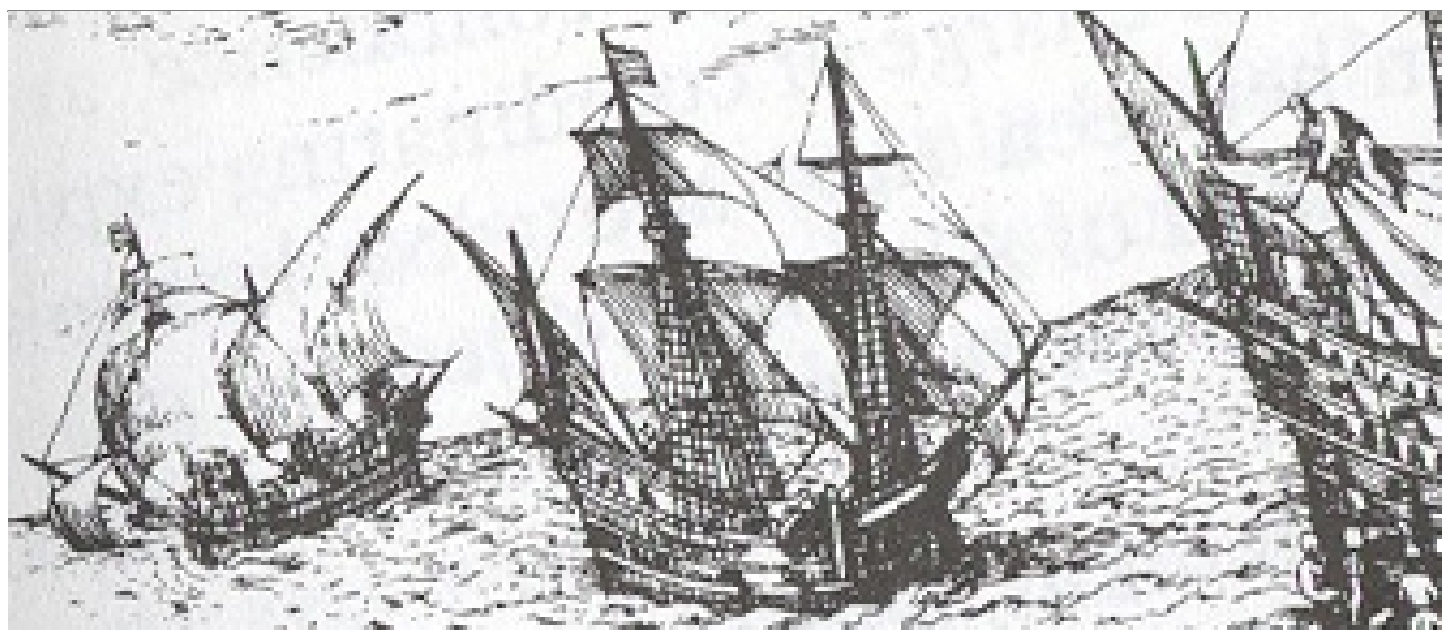

Els mariners del primer viatge transoceànic colombí eren tots catalans i parlaven català

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 05-04-2013

Es pot saber si els mariners que van anar amb En Colom a Amèrica en aquell primer viatge transoceànic eren catalans?

En Jordi Bilbeny creu que sí i que es pot demostrar a través dels múltiples rastres que han quedat en els escrits més antics. Un d'aquests rastres és el de la llengua que parlaven els acompanyants del Descobridor

Si ens creiem a ulls clucs les cròniques i la documentació que ens parlen dels mariners que es van embarcar amb En Colom en el primer viatge transoceànic, hem de deduir que aquells expedicionaris eren majoritàriament andalusos i que van salpar de Palos de Moguer. I hem d'admetre, amb una resignació tan acadèmica com irracional, que els catalans vam restar al marge de totes aquelles gestes. Però, en aquests darrers dotze anys, he anat aportant prou informació sobre la censura d'estat i la manipulació insidiosa dels llibres d'història, que ens permet apropar-nos a aquells relats amb un cert sentit crític i una nova visió del passat, i ens capacita, amb el màxim rigor possible, per destriar el gra de la certesa de la palla de l'adulteració.

Primer de tot, he demostrat que no van sortir de cap port andalús i menys de Palos de Moguer, perquè aquesta població no ha existit mai. Ni llavors, ni ara. He exhumat gravats on es poden veure les tres caravel·les fent onejar gallardets, flàmules i banderes catalanes: les mateixes ensenyes que apareixen a les noves terres com a senyal de possessió territorial en tota mena de mapes. He tret a col·lació relats coetanis on s'exposa amb tota rotunditat que va ser únicament el Rei Ferran el qui va promoure l'armada i la Cancelleria Catalana qui la va agombolar i sufragar. He desvelat que els lanyes i d'altres navegants que van acompanyar En Colom són documentats a bastament a la Guerra Civil catalana del 1462 al 1472, alguns d'ells a l'Empordà i, concretament, a Pals. He vindicat amb tota mena d'arguments i proves documentals que l'expedició va sortir de Pals i que els quatre primers viatges colombins van ser cent per cent catalans. He evidenciat que la moneda amb què es van pagar els mariners i es va fer qualsevol mena de

transacció econòmica i comercial per aquella empresa era una moneda íntegrament catalana i inexistent a Castella: el ducat. I he desvelat com el virregnat, que va ser la principal institució pública americana, sobre la qual gravitarà tota la política de la monarquia espanyola al Nou Món, era també una institució catalana, arrelada i desenvolupada arreu de la Corona d'Aragó, però sense presència tangible en terres castellaness.

Aleshores, encara que els topònims catalans hagin estat canviats, desubicats i resituats a Castella, amb la subsegüent desnacionalització d'aquells expedicionaris, que van passar de ser catalans a ser andalusos i castellans; si fossin certes les meves conjeitures, hauríem de poder trobar dins els mateixos textos colombins, algun rastre que les corroborés. Hauríem de poder dir amb els mateixos mots d'En Colom, que ell i els seus homes eren d'una mateixa nació i parlaven una mateixa llengua. I això precisament és el que he fet.

Així, quan el Descobridor anota al seu Diari, el dilluns 12 de novembre, que "toda esta noche estuvo a la corda, com dicen los marineros"[1]; i que dimarts 13 de novembre, la seva caravel·la "estuvo a la corda, como dicen los marineros"[2], ens està posant en evidència que aquests mariners eren catalans, car expressaven en llengua catalana els seus conceptes nàutics. Són múltiples les vegades que En Colom emprà l'expressió d'anar o d'estar a la corda. Ho fa, al llarg del primer viatge, a l'11 d'octubre del 1492 ("es posaren a la corda"[3]); al 13 de novembre, que ara mateix acabo d'assenyalar; al 27 de novembre ("es tingué aquella nit a la corda"[4]); al 5 de desembre ("tota aquesta nit anà a la corda"[5]); al 25 de desembre ("temporejà a la corda fins que fou de dia"[6]); a l'11 de gener ("estigué a la corda tota la nit"[7]) i, finalment, al 21 de febrer ("estigué a la corda tota aquesta nit"[8]).

Com podem comprovar, doncs, som davant d'una expressió ben popular i coneguda, que En Colom no es cansa de fer servir per indicar aquells moments en què aparella la nau de tal manera que "no deixa que les veles s'inflin de vent i no avanci gens", com explica el Pare Cases[9].

Si bé En Julio Guillén Tato no reconeix explícitament que l'expressió sigui aliena al castellà de l'època, sí que creu que, "de tota manera, sembla lusisme"[10]. Per En Joan Coromines i En José A. Pascual, al seu Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico, on dilaten una mica més el coneixement lingüístic peninsular, ja ens diuen que "la locució nàutica poner a la corda o estar a la corda [...] es degué prendre del català o del portuguès"[11]. Amb tot, com que el gruix dels mariners que van acompanyar En Colom en el primer viatge transoceànic no eren portuguesos, per exclusió cal deduir-ne, evidentment, que eren catalans i que, justament per això, usaven expressions pròpies de la seva llengua.

No és estrany, doncs, que la primera vegada que aquesta locució apareix en un text castellà sigui precisament, com reconeixen els lingüistes al·ludits, al Diari d'En Colom, al 1492[12]. La qual cosa ve a reblar, de retruc, que no es tracta de cap de les maneres d'una expressió castellana, perquè abans del 1492 no existia en castellà. Per això mateix, tant l'Enciclopedia General del Mar com el Diccionario de la Lengua Española, ja especifiquen sense embuts que el gir prové "del català corda"[13]. I, conformement, ho creu En Nito Verdura, puix insereix l'expressió d'En Colom i de la gent de mar que l'acompanyava com a expressió netament catalana, al seu llibre Cristóbal Colón, catalanoparlante[14], sense, tanmateix, treure'n cap conclusió pel que fa a la nacionalitat d'aquells navegants, ja que, per més inversemblant que ens pugui semblar, En Verdura, en recollir aquesta expressió, les diverses vegades que En Colom la va utilitzar, en cap moment no hi observa el matís transcendent "com diuen els mariners" que acompanyava el gir lingüístic en dues ocasions. I així li esborra el context connacional que En Colom i els seus mariners compartien i que el text explicita d'una forma ben vistosa.

No deixa de ser, tanmateix, simptomàtic que ni el Diccionario Etimológico i Complementari de la Llengua Catalana, d'En Coromines[15], ni l'Alcover-Moll, no recullen el gir, per més que corda sigui un mot cent per cent català. Però l'Alcover-Moll sí que aplega l'expressió "anar fora corda", que vol dir "exaltar-se molt"[16]. La qual cosa semblaria indicar que som davant d'una locució que naixeria com a contraposició a un altre gir lingüístic, que hauria d'haver estat "anar a corda" o "anar a la corda", car aquesta s'usa, com hem vist, per indicar que una nau està quieta o que quasi no avança gens. Per tant, si tenim en català "anar fora de corda" per expressar que algú o quelcom va molt exaltat, també hi hauria d'haver hagut "anar a corda" o "anar a la corda" per dir que hom o que alguna cosa va molt lentament. I això és el que ens diu precisament En Colom al seu Diari, tal com ho recull En Cases.

Ha quedat, doncs, irrefutablement palès que els mariners que anaven amb En Colom utilitzaven l'expressió d'anar a la corda. Atès que aquesta locució ara sabem que és catalana, d'aquí cal inferir-ne que els mariners havien de parlar també en català: que la llengua dels mariners havia de ser forçosament també la llengua catalana. I que, per conseqüent, havien de ser, alhora, catalans. Si això fos verament així; si la llengua dels mariners d'aquells primers viatges fos la catalana, ¿en podrien haver quedat rastres que ho explicitessin obertament i clara en els textos del Gran Almirall? I tant. I acte seguit els veurem.

Així, a la Relació del seu viatge a Cuba i Jamaïca, datada al 26 de febrer del 1495, En Colom escriu que porta un indi amb ell, "que és En Jaume Colom, un dels qui anaren a Castella, que ja sap parlar molt bé la nostra llengua"[17]. I, més endavant, hi insisteix: "Li responguí amb intercessió d'aquest indi que jo tinc amb mi, que és d'aquells que anaren a Castella, com ja he dit més amunt, el qual entén molt bé la nostra llengua i la pronuncia i és molt bona persona"[18].

Ara bé, els indis que En Colom es va endur amb ell a Espanya, van arribar a Catalunya i no pas a Castella. I a Barcelona van ser presentats als reis, primer, i batejats, després, a la Catedral, tal com relaten els cronistes i encara avui dia una làpida penjada sobre la pila baptismal ho recorda. Per tant, la referència velada a Catalunya no hauria de ser obstacle perquè, quan En Colom escriu que aquell indígena parlava "la nostra llengua", entenguem que aquesta ha de ser la catalana. El terme "la nostra" indica que és la seva pròpia llengua, la de la gent que l'acompanya i la de la gent que hi ha a l'entorn dels reis, que són els receptors de la seva missiva, llevat que inclogui directament la llengua del rei, perquè sabem per En Feliu de la Penya, que en parlar de les gestions fetes pels monarques de Catalunya en tot el que afecta l'anada dels monjos de Montserrat a les Índies, escriu que "encara en aquest temps els Reis parlaven en català"[19]. Hi parlaven i hi escrivien. I, a fi de deixar-ho patent, edita "en aquest lloc les dues cartes que ara vénen tretes de l'Arxiu de Montserrat"[20], i que són en català. Per contra, si interpretéssim que la llengua dels reis és la castellana, la frase no tindria cap sentit, per tal com el castellà mai no va ser la llengua pròpia d'En Colom.

Per si ens quedava encara algun dubte sobre el que vinc ponderant, una nova referència d'En Colom, ens n'acabarà d'esbandir les reticències. Així, el dilluns 12 de novembre del 1492, el Pare Cases, en resumir aquella jornada del Diari colombí, escriu que la costa de l'illa de Babec "era poblada majorment a prop del riu, al qual posà per nom riu del Sol"[21]. I, acte seguit, puntualitza que En Colom "digué que el diumenge abans, onze de novembre, li havia semblat que estaria bé prendre algunes persones de les d'aquell riu per portar al Reis, perquè aprenguessin la nostra llengua"[22]. La frase, en boca d'En Colom, si aquest era genovès –com hom postula irracionalment–, voldria dir que la seva llengua, la del Pare Cases, que abstracta el text, i la dels marins i mariners que l'acompanyaven, havia de ser el dialecte italià de Gènova. La possibilitat que això fos així és tan grotesca, que me n'abstinc de fer-hi comentaris.

En canvi, si partim d'un Colom català, la seva llengua, la d'En Cases i la dels homes que navegaven en aquelles mars i terres just retrobades, sí que podia ser la catalana. I això explicaria l'ús d'expressions lingüístiques catalanes en la llengua de la tripulació. Amb tot, el text inclou un revelació oculta: som encara en el decurs del primer viatge i En Colom diu que vol portar alguns d'aquells indis "als Reis perquè aprenguessin la nostra llengua". Encara que no poguéssim saber mai quina era la llengua d'En Colom i la dels navegants que l'acompanyaven, el que resta clar és que els indis aniran a aprendre-la allà on hi ha els Reis. I els Reis eren a Catalunya, on els van rebre, a la tornada, a Barcelona, amb tots els honors, i els van batejar. I, precisament, des d'aquí van preparar durant set mesos tot el segon viatge, tal com expliciten els més de cent documents expedits i signats pels reis a Barcelona que s'han conservat[23]. I van sortir des de Barcelona, amb En Pere Bertran Margarit com a cap de l'armada, tal com donen fe les cròniques de l'època i ho recull En Feliu de la Penya.

Aquest autor ens exposa que, al 1493, en tornar En Colom del Nou Món, "es participà al Papa aquesta nova i, després de retudes a Déu les gràcies, escollí Apòstols conqueridors de les Ànimes d'aquells Gentils: foren aquests, dotze sacerdots Catalans del Sant Monestir de Montserrat. Afavorí Fr. Bernat Boïl del mateix Convent amb la dignitat del Primer Patriarca de les Índies i del seu Llegat", tot donant "nou alè als Catalans per a aquesta empresa. S'embarcaren gran nombre a Barcelona amb En Colom i fou Capità En Pere Margarit. Partiren de Barcelona amb la flota d'En Colom"[24].

Per tant, ara té molt de sentit el que En Colom ens torna a innovar a la Relació del Segon Viatge, car escriu que es va trobar un nen d'un any, abandonat en un poblat, perquè tots els veïns havien fugit. I el va fer donar "a una dona que de Castella aquí venia; ara és aquí molt bo, i parla i entén tota la nostra llengua que és meravella"[25]. Com que ara ja sabem que el segon viatge va salpar de Barcelona, amb una nova armada de catalans, cal inferir-ne que la llengua que va aprendre amb aquesta dona va ser el català. I per això ara torna a tenir sentit que En Colom digui que el nen entenia i parlava "la nostra llengua" meravellosament.

Que els mariners eren tots catalans, ho tornem a saber per una nova referència del Diari del primer viatge d'En Colom, el qual, a 26 de desembre del 1492, parlant de la nau Santa Maria, que es va encallar uns dies enrere, anota: "Fou gran ventura i determinada voluntat de Déu que la nau encallés allà perquè hi deixés la gent, que si no fos per la traïció del mestre i de la gent, que eren tots o la majoria de la seva terra, de no voler tirar l'àncora per popa per treure la nau, com l'Almirall els manava, la nau se salvés"[26].

Ara bé: per la reial cèdula del 28 de febrer del 1494 sabem que En Cossa era el mestre de la nau que es va encallar en aquell primer viatge transoceànic. Al document, els Reis hi deixen palès que, "pel nostre servei i nostre manament anàreu per mestre d'una nau vostra a les mars de l'oceà, on en aquell viatge foren descobertes les terres i illes de la

part de les Índies, i vós hi perdéreu la dita nau"[27]. És a dir, que En Cossa era el mestre de la nau Santa Maria, tal com asseveren quasi tots els autors que en parlen. Segons En Ballesteros Beretta, "ja no pot existir dubte ni cap vacil·lació a proclamar que En Joan de la Cossa, mestre de la nau Santa Maria, participà en lloc preeminent en la proesa insigne del descobriment d'Amèrica"[28]. I rebla que "En Joan de la Cossa, [era] amo d'una embarcació de portament que En Colom denominava nau"[29].

Però, com que alguns cronistes –entre ells el Pare Cases[30]– el fan biscaí, això ha posat, de retruc, en safata la llaminadura de fer bascos tots els navegants que anaven amb ell. No és gens estrany, doncs, que En Segundo de Ispizua escrigui que "nosaltres creiem que la Santa Maria fou nau construïda a les nostres costes, perquè el capità era basc; [i] la majoria de la seva tripulació, com es provarà, [era també] basca"[31]. I En Juan Manzano, seguint la mateixa lògica, feta sobre premisses falses, rubrica amb el mateix convenciment que "la majoria dels tripulants de la Santa Maria eren de Biscaia, o d'altres costes del Nord, paisans d'En Joan de la Cossa, el seu mestre"[32]. Però l'afirmació és estrambòtica i fora de mida, com desmenteixen les mateixes cròniques i els estudiosos que han tractat la procedència dels tripulants d'aquella armada primigènia, on, amb prou feines, hi veiem marins i mariners bascos.

Per contra, el que sí que puc dir és que En Joan de Cossa ja es troba documentat a Catalunya durant la Guerra Civil del 1462 al 1472 com a Governador de Provença i capità del rei Renat, quan aquest va ser Senyor dels catalans. Germà d'En Gaspar Cossa, comte de Troia i Gran Senescal de Provença. L'Ernest Martínez Ferrando ens innova que "es va fer tan famós per la seva conducta tan arrogant a l'Empordà"[33] i que ambdós germans "eren personatges de l'absoluta confiança d'En Renat i del [seu] Primogènit"[34]. L'estudi minuciós del seu pas per Catalunya i les traces i els trets catalans de la seva cartografia ja els vaig glossar oportunament al febrer del 2002, al meu estudi "Joan de la Cossa i Catalunya"[35], amb el qual em sembla que queda demostrat, d'una vegada per totes, que el Johan de la Cossa dels textos colombins és el mateix Joan de Cossa de la documentació catalana del darrer terç del segle XV.

Entra pels ulls i em sembla incontestable que si En Joan de Cossa era a Catalunya, i des d'aquí havia passat amb En Colom al Nou Món, com a mestre de la nau Santa Maria, quan aquest anota al seu Diari, a la citació sobredita del 26 de desembre del 1492, que els mariners que anaven a la nau d'En Cossa "eren tots o la majoria de la seva terra", cal interpretar amb una gran congruència lògica que eren tots catalans.

I, tanmateix, els rastres no s'acaben aquí, perquè, totes aquestes conjectures i interpretacions que he vingut fent sobre la llengua i la pàtria catalanes d'En Colom i dels mariners que van navegar amb ell en els primers viatges transoceànics, tenen la corroboració última, definitiva i concloent a la Relació del Tercer Viatge. Aquí és on En Colom descriu que els seus homes van ser convidats pels indígenes de la Terra de Gràcia a fer un àpat plegats, però que "ambdues parts reberen gran pena perquè no s'entenien: ells per preguntar als nostres de la nostra pàtria, i els nostres per saber de la seva"[36]. La frase no és una badada. Una còpia de la relació d'aquest viatge, en un manuscrit diferent trobat a Tarragona al darrer terç del segle passat, juntament amb d'altra documentació colombina, i publicat per En Rumeu de Armas, diu exactament el mateix: "ambdues parts reberen gran pena perquè no s'entenien: ells per preguntar als nostres de la nostra pàtria, i els nostres per saber de la seva"[37]. És a dir, que En Colom reconeix explícitament que tant ell i els seus homes eren d'una mateixa pàtria. La qual cosa, com que és impensable atribuir-ho al fet que tots fossin genovesos, perquè la documentació i els fets històrics ho desmenteixen obertament, només té sentit ple si tots eren catalans.

Jordi Bilbeny

NOTES I BIBLIOGRAFIA

[1] BARTOLOMÉ DE LAS CASAS, Historia de las Indias; edició d'Agustín Millares Carlo i estudi preliminar de Lewis Hanke, Fondo de Cultura Económica, S.A.; segona reimpressió, Mèxic, D.F., 1996, vol. I, p. 236.

[2] CRISTÓBAL COLÓN, "Diario del Primer Viaje (1492)", Textos y documentos completos; edició de Consuelo Varela i Juan Gil, Alianza Universidad-320, Alianza Editorial, S.A., segona edició ampliada, Madrid, 1992, p. 136.

[3] Ídem, p. 109.

[4] Ídem, p. 145.

[5] Ídem, p. 152.

[6] Ídem, p. 178.

[7] Ídem, p. 193.

[8] Ídem, p. 211.

[9] B. DE LAS CASAS, op. cit., vol. I, p. 236.

[10] JULIO F. GUILLÉN TATO, La parla marinera en el Diario del primer viaje de Cristóbal Colón; Instituto Histórico de Marina, Madrid, 1951, p. 56, nota 39.

[11] JOAN COROMINES – JOSÉ A. PASCUAL, Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico; Editorial Gredos, 2a reimpressió, Madrid, 1992, vol. II, p. 273.

[12] Ídem.

[13] Enciclopedia General del Mar; op. cit., vol. III, columna 33; Diccionario de la Lengua Española, Real Academia Española, 21a edició, Madrid, 1992, tom I, p. 570.

[14] Vg. NITO VERDERA, Cristóbal Colón, catalanoparlante; Editorial Mediterrània-Eivissa, Eivissa, 1994, p. 175.

[15] JOAN COROMINES, Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana; Curial Edicions Catalanes – Caixa de Pensions «La Caixa», Barcelona, 1986, vol. 2, p. 931-933.

[16] MN. ANTONI Mª ALCOVER i FRANCESC DE B. MOLL, Diccionari Català-Valencià-Balear; Editorial Moll, Palma de Mallorca, 1979, vol. 3, p. 530.

[17] C. COLÓN, "Relación del viaje a Cuba y Jamaica", Textos y documentos completos; op. cit., p. 293.

[18] Ídem, p. 306.

[19] NARCISO FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, Anales de Cataluña. Y Epilogo Breve de los Progressos, y famosos hechos de la Nacion Catalana, de sus Santos, Reliquias, Conventos, y singulares Grandezas; y de los mas señalados, y Eminentes Varones, que en Santidad, Armas, y Letras han florecido desde la primera Poblacion de España; Jayme Surià, Impressor; Barcelona, 1709, tom tercer, foli 93.

[20] Ídem.

[21] C. COLÓN, "Diario del Primer Viaje (1492)"; op. cit., p. 134.

[22] Ídem, p. 134-135.

[23] Vg. MARTIN FERNANDEZ DE NAVARRETE, Colección de los Viages y Descubrimientos, que Hicieron por Mar los Españoles Desde Fines del Siglo XV; Imprenta Real, Madrid, 1825, tom II, p. 21-110.

[24] N. FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, op. cit., foli 93.

[25] C. COLÓN, "Relación del Segundo Viaje", Textos y documentos completos; op. cit., p. 238.

[26] C. COLÓN, "Diario del Primer Viaje (1492)"; Textos y documentos completos; op. cit., p. 181.

[27] Cf. MARTIN FERNANDEZ DE NAVARRETE, Biblioteca Marítima Española, Imprenta de la Viuda de Calero, Madrid, 1851, tom II, p. 208-209, nota 5.

[28] ANTONIO BALLESTEROS BERETTA, El cántabro Juan de la Cosa y el Descubrimiento de América; Diputación Regional de Cantabria, 2a edició, Santander, 1987, p. 41.

[29] Ídem.

[30] B. DE LAS CASAS, op. cit., vol. II, p. 37.

[31] SEGUNDO DE ISPIZUA, Historia de los Vascos en el descubrimiento, conquista y civilización de América; Imprenta José A. de Lerchundi, Bilbo, 1914, tom I, p. 30.

[32] JUAN MANZANO MANZANO, Cristóbal Colón. Siete años decisivos de su vida: 1485-1492; Ediciones Cultura Hispánica, Madrid, 1964, p. 395.

[33] J. ERNESTO MARTÍNEZ FERRANDO, Tragedia del insigne Condestable Don Pedro de Portugal; Consejo Superior de Investigaciones Científicas - Instituto Jerónimo Zurita, Madrid, 1942, p. 201.

[34] Ídem, p. 201, nota 29.

[35] Vg. JORDI BILBENY, "Joan de la Cossa i Catalunya"; Revista de Catalunya, núm. 170, Nova Etapa, Febrer del 2002, p. 58-81.

[36] C. COLÓN, "Relación del Tercer Viaje"; Textos y documentos completos; op. cit., p. 373-374.

[37] Vg. Manuscrito del Libro Copiador de Cristóbal Colón; transcripció d'Antonio Rumeu de Armas, Colección Tabula Americae-9, Ministerio de Cultura - Testimonio Compañía Editorial, Madrid, 1989, tom II, p. 552.